

Rozšíření anthroposofické léčebné pedagogiky v Německu v letech 1924 až 1945

Wilhelm Uhlenhoff

Anthroposofická léčebná pedagogika vyrašila ze tří kořenů: prvním byla waldorfská pedagogika, druhým anthroposofická medicína, tak jak žila v Klinicko-terapeutickém institutu v Arlesheimu, třetí byl ovlivněn tím, že děti vyžadující duševní péči — jak je Rudolf Steiner nazýval — nebyly přijímány na hodiny jako v nějaké škole nebo na týden jako v léčebném ústavu, nýbrž na dlouhou dobu, někdy dokonce na celý svůj život. Tady se vytvářel úzký vztah mezi pečovateli a jejich dětmi — podobný jako v rodině, tedy jako v rodině, kterou si její členové vybrali.

Zde můžeme popsat především tu poslední „odnož“, protože v prvních desetiletích se rozvíjela především péče v domovech. Léčebně-pedagogické pomocné nebo malé třídy tehdy existovaly jen ve Stuttgartu, Berlíně a ve Vratislavi.

Podle historického pořadí se však nejdřív zmíníme o pomocné třídě Waldorfské školy ve Stuttgartu, kterou Rudolf Steiner zřídil již v roce 1920 pro přibližně deset zaostávajících a slabých dětí. Vyučováním pověřil Karla Schuberta, kterého znal z Rakouska. Výuka probíhala jen v době hlavního vyučování.

Rudolf Steiner tuto třídu často navštěvoval a dával Schubertovi léčebně-pedagogické instrukce. Ty spočívaly především v intenzivním cvičení vůle, které bylo spojeno s deklamací. Jinak byla výuka waldorfským vytičováním, přizpůsobeným individuálním potřebám žáků. („Ale všechno se musí dělat pomaleji“ - to je jeden z pokynů Rudolfa Steinera.)

Roku 1934 mělo být Schubertovi jako polovičnímu Židovi odebráno učitelské oprávnění. Protože byl účastníkem první světové války, dostal na svou žádost povolení v pomocné třídě dál vyučovat. Tato třída byla později vedena jako samostatná škola a mohla tak — i po uzavření velké Waldorfské školy o Velikonocích 1938 - dál pracovat v Schubertově vlastním bytě v Schellbergstrasse, přímo před očima nacistů. Vypadalo to, jako by děti (bylo jich do dvaceti) pod jeho ochranou zahaloval nějaký plášť, který je činil neviditelnými, například při procházkách po Uhlandshöhe. Žádné z jeho dětí nepadlo za obětí eutanázií.

Druhý, lékařský kořen se rozvíjel v Arlesheimu ze skutečnosti, že do Klinicko-terapeutického institutu, založeného dr. Itou Wegmanovotí v létě 1921, přicházely na příjem vedle dětí, které potřebovaly pediatrie ké ošetření, i takové, pro jejichž duševně duchovní rozvoj bylo nezbytné zvláštní zacházení. Tyto děti nebyly umístěny na nějaké zvláštní oddělení, ale zpočátku žily společně s ostatními ve vedlejší budově kliniky, v Sonnenhofu, kde kromě nich leželi i dospělí pacienti. V roce 1924 se všechny děti přestěhovaly do prvního poschodí domu Holle, protože pro osla ml nemocné byly přece jen příliš neklidné. Teprve později, v letech 1925/20, byl Sonnenhof přebudován v čistě dětský domov. Ani zde ještě nebyly děti, které vyžadovaly léčebně-pedagogické zacházení, odděleny od ostatních.

Třetí kořen byl zasazen založením Léčebného a výchovného ústavu pro děti vyžadující duševní péči Lauenstein v Jeně. Tento ústav vznikl ze skutečnosti, že do výchovného domova Sophienhöhe - založeného roku 1892 významným reformním pedagogem tehdejší doby Johannem Triiperem — vstoupili jako vychovatelé na prosbu jedné Triiperovy dcery, Anny Triiperové, na podzim 1923 mladí anthroposofové Siegfried Pickert a Franz Löffler. Dopisem byli ujištěni, že budou mít k léčebně-pedagogické práci plnou svobodu, aby mohli pracovat ve smyslu anthroposofické antropologie. Zklamání však museli zažít, že toto povolení nemohlo být dodrženo kvůli odporu lékařů, kteří tam svěřence ošetřovali. Proto po důkladném zvážení podali v krátké době

výpověď a ve třech, společně s Albrechtem Strohscheinem, založili Léčebný a výchovný ústav pro děti vyžadující duševní péči Lauenstein v Jeně. (Jméno takto uvedl Rudolf Steiner.)

Jak k tomu založení došlo a jak Rudolf Steiner domov 18. června 1924 navštívil a tím inauguroval léčebnou pedagogiku na anthroposofickém základu, to sami podrobně popsali - Albrecht Strohschein a Kurt Mager-städt v knize *Zažili jsme Rudolfa Steinera* (a Siegfried Pickert mnohokrát, například ve *Zprávách z Weledy 1950* a v roce 1974 v přednášce v Goetheanu.⁷⁷ Rudolf Steiner řekl jen stručně 20. června v Dornachu ve své zprávě, která na tuto cestu navazovala: „Potom jsem v úterý [17. 6.] přešel do Jeny — Lauensteinu, kde množství našich mladých přátel se slečnou dr. Ilsou Knauerovou společně založilo léčebné a výchovné místo nejen pro málo nadané, nýbrž pro skutečně konstitučně nemocné děti, které tu mají být vychovávány a dovedeny tak daleko, jak jen to jde. Tento ústav je, jak jsem řekl, ve fázi zakládání. Já jsem mohl tu věc trochu inaugurovat a mohl jsem vidět první přijaté děti. Takže jsme tu věc na Lauensteinu, nedaleko Jeny, takřikajíc mohli postavit na nohy.“⁷⁸ Třípatrový dům Lauenstein v Jeně — Lichtenhainu byl malý. Léčební pedagogové jej po převzetí i. května 1924 museli nejprve zařídit a od přátel obstarat nábytek. V domě ještě nebylo elektrické světlo, svítilo se plynem. Na každém poschodí byl jen jeden vodovodní kohoutek. Na konec tu mohlo být při velmi stěsnaném obsazení umístěno asi dvacet dětí. Spolupracovníci bydleli v domě také. Kuchyň se nacházela v suterénu, jídelna v přístavbě (dnes zbourané). Místnost pro eurytmii a „fialový pokoj“ pro konference, vyučování a jiné účely byly v přízemí. (V časech NDR byl dům na severovýchodním rohu ještě rozšířen, takže tenkrát bylo v každém poschodí o jeden velký pokoj méně než dnes.) Zahrada byla větší než dnes a táhla se dál směrem dolů z kopce. Byla krásně založená, ovšem zpočátku trochu zdivočelá. V prvních týdnech, až do návštěvy Rudolfa Steinera 18. června, byli všichni plně zaměstnáni upravováním domu.

První dítě, o které se tu starali, byl Karl, kterého převzali současně s domem. Brzy k němu přibyl Lothar, o kterého se již na Sophienhohe staral Siegfried Pickert, pak byli přijati dospívající Karlheinz a Harry. Kurt dorazil se svou opatrovnící Gretou Beckerovou, pozdější paní Hardtovou, ještě právě včas, 17. června. Erna, Doris a obě sestry aibínky nepatřily do domova. Na představení 18. června je přibrali k ostatním.

V následující době přicházelo se žádostí o přijetí stále víc dětí, takže brzy museli být spolupracovníci umístěni mimo dům, stejně jako dvě skupiny dětí, starší dívky a chlapci. Dům teď nabízel prostor přibližně pro třicet dětí.

Soužití na tak těsném prostoru s sebou samozřejmě přinášelo i třenice — při tak silných individualitách, jakými byli Albrecht Strohschein, Franz Löffler a Siegfried Pickert! Cestu z těchto stísněných poměrů představovala nabídka vedoucího pobočky anthroposofické společnosti v Jene Richarda Seebohma, který dal v roce 1925 k dispozici svou velkou vilu Dům Bern-hard v Jene - Zwätzen. Tam bylo místo pro další děti, které dostal na starost Franz Löffler.

Ita Wegmanová jako vedoucí lékařské sekce Vysoké školy při Goetheanu v Dornachu pozorovala rozvoj domovů s velice vřelým zájmem a sledovala také, jak jednotlivé děti prospívají. V roce 1926 vybídla Albrechta Strohscheina, aby šel na východ a vyučoval Roberta ve Vratislavi, kde jeho otec převzal vedení divadla. Z pověření Ity Wegmanové tam Strohschein začal hned hledat nějakou možnost pro založení nového domova a nové spolupracovnice. Dvě sestry Maasbergovy z Tannenbergu v Sovích horách mu nabídly malý dětský domov Waldhaus a svou pomoc. On tu nabídku přijal a šel tam. Dům však byl vlastně příliš malý. V den Nanebevstoupení roku 1928 přišla otázka, která všechno změnila — od manželů Joachima a Elisabeth von Jeetzeových, kteří byli majiteli panství - zda by léčební pedagogové nechtěli převzít Zámek Pilgramshain. Stěhování proběhlo v srpnu 1928. Velké biologicko-dynamické hospodářství, které k panství patřilo, zůstalo majetkem manželů Jeetzeových.

Dr. Karl König, kterého se již v létě toho roku při jedné jeho návštěvě ve Waldhausu ptali, zda by s nimi nespolečně pracoval, a který si tehdy kladl podmínku, že musejí najít něco většího, je v září následoval. Zámek Pilgramshain nabízel prostor pro mnoho dětí. Měli tu na starosti především děti s výchovnými problémy z Vratislavi a Berlína. Úřady sociální péče byly upozorněny na možnost umístění dětí do Pilgramshainu přednáškami, které přednesli v rámci berlínského spolku Sociální pomoc pro děti vyžadující duševní péči spolupracovníci z léčebně-pedagogických domovů v různých městech. Zámek, který byl nejprve pronajat, mohli v roce 1929 odkoupit.

Hned po uchopení moci v roce 1933 začali národní socialisté dělat anthroposofickým institucím problémy, i když odborné úřady si jejich práce s dětmi a mladistvými velmi cenily. A tak domov udali kvůli častým konfe-

rencím, které se tu konaly, jako například léčebně-pedagogická konference v roce 1935. Opakovaně tu prováděli prohlídky a výslechy. Vypτάvali se i děti. Jednou jim položili otázku, kdo je nejslavnější Němec. Jedno dítě to vědělo: „Rudolf Steiner.“

Karl Kónig emigroval v roce 1936 kvůli nebezpečí, které mu jako Židovi hrozilo, do Vídně, odkud po vpádu německých vojsk odešel do Skotska a tam založil camphillské hnutí.

Na začátku války důležití spolupracovníci Pilgramshainu narukovali. 23. října 1940 byl ústav zabrán nacisty. Během pěti dnů musel být vyklizen. Část dětí mohli dopravit k rodičům, dvě skupiny i s jejich vychovateli přijali v Gerswalde (viz dole). Strohscheina vzali v roce 1941 na sedm týdnů do vazby, ale zase ho propustili a on se přihlásil k wehrmachtu, aby unikl dalšímu pronásledování. Malá skupina spolupracovníků, která našla útočiště přímo v místě, prchla na západ teprve při vpádu Rusů. Albrecht Strohschein otevřel po návratu z války nový domov — Michaelshof — v Hepsisau na okraji pohoří Schwábische Alb.

Další výhonek z kořene v Jene: V roce 1929 hledal i Franz Loffler nějakou možnost rozšíření. Velkým problémem byla otázka, co se stane z dospívajících svěřenců. Jak je po období ve škole uvést do života? Našlo se velice vhodné místo na severu - v pohledu z Jeny — v zámku Gerswalde blízko Templina v Brandenbursku, ležící u malého jezera. Nabízelo kromě zahradnictví a rozsáhlého zemědělství dost prostoru pro dílny a všechno ostatní. Nad vchodem do zámeckého parku bylo vytesáno do kamene: „Nihil melius, nihil homině libero dignius agricultura“ (Pro svobodného člověka není nic lepšího, nic důstojnějšího než zemědělství). Skutečné venkovské sídlo uprostřed úrodné oblasti Uckermark! Usedlost mohli zakoupit a v listopadu 1929 nastalo stěhování. Loffler se svou rodinou — v roce 1925 se oženil s Annou Trüperovou — a jeho spolupracovníci s sebou přivedli mnoho dětí a dospívajících ze Zwätzenu a chopili se nových možností. Dospívající měli k dispozici zahradnictví a truhlářskou dílnu, děvčata se mohla naučit vést domácnost. Pro ty dospívající, kteří ještě nebyli schopni pracovat v těchto řemeslných odvětvích, tu byla možnost v přidružených „Sociálních dílnách pro mladistvé s omezenou možností výdělků, registrovaný spolek“.

I v Gerswalde byla léčebně-pedagogická práce během vlády nacistů narušována z lokálních i vyšších míst; zejména nemocné a ohrožené děti, které byly pro jistotu již policejně odhlášeny, při inspekcích vždycky ukrývali. Dva velice slabé chlapce vzali z domova a museli je přeložit do templinské nemocnice. Tam je navštěvovala jejich pečovatelka sestra Ann.i Reitzigová, která se o ně doposud starala, a ta je po nějaké době našla tak zubožená a omámená utišujícími prostředky, že už ji nepoznali. Vyžádala si, aby jí je vydali, a odvezla je do Stubenbachu na Šumavě, kde je až do konce války schovávala a zachránila jim tak život.

Konec války přinesl do Gerswalde ještě mnohý neklid, ale život začal nanovo. V roce 1950 byla tamější léčebně-pedagogická práce opět násilně ukončena — tentokrát komunisty — a domov převzal stát. Franz Loffler a ředitelka školy Walfriede Reinhardtová byli na svátého Michaela roku 1950 s vědomě falešným obviněním zatčeni, že prý v Gerswalde byly v souvislosti s eutanazií zabity děti. Po propuštění 9. prosince šel Loffler se svými spolupracovníky do západního Berlína a otevřel tam dnešní Domov Caro line von Heydebrand. A zpátky k výchozímu bodu u Jeny: Po odchodu Franze Loffler.i s jeho zaměstnanci v roce 1929 ze Zwätzenu převzal Siegfried Pickert Dtiiii Bernhard s dětmi ve školním věku. Heinrich Hardt zůstal s menšími dětmi ve starém ústavu Lauenstein.

Celý tento vývoj s odchody a vystěhováváním si nesmíme představovat jako důsledek nějakých rozmršek. Všechno společně plánovali a domlouvali. Nové domovy se zakládaly většinou pro nedostatek místa v tom stávajícím. Ita Wegmanová se k poradám přidávala, pokud to bylo možné, získala obraz nové situace, přispěla radou a v případě potřeby i pomohla s realizací. Do movy mezi sebou pěstovaly přátelské kontakty, přebíraly od sebe navzájem děti a v nouzových situacích si pomáhaly tím, že do sousedního domova vyslaly spolupracovnice. Ita Wegmanová byla o všem informována.

V roce 1931 se i Siegfried Pickert ohlížel po větší nemovitosti - aby měl místo, které by mohlo poskytnout svěřencům doživotní zaopatření s pracovní příležitostí, což v Jene nebylo možné. Z množství nabídek si jako velmi vhodný vybrali Zámek Hamborn u Paderbornu. Ita Wegmanová měla z toho rozhodnutí velkou radost, protože to místo, které si prohlédla za zářivého krásného podzimního dne, leží velmi blízko externích kamenů, dědičného bodu německého duchovního prostoru. Pozemek o velikosti 1400 jiter se zámkem a mnoha vedlejšími budovami mohli získat - s pomocí hypoték a s podporou přátel v tehdejší době recese - za výhodnou cenu. Zámek sám byl vyhořelý, ale za peníze z pojistky ho mohli znovu opravit. Předání proběhlo 1. prosince 1931.

prosince dorazilo prvních čtyřicet dětí z Jeny. Oficiální slavnostní otevření se slavilo teprve o Svatodušních svátcích v roce 1932 za přítomnosti Ity Wegmanové.

Po roce 1933 byla i v Hambornu léčebně-pedagogická práce stále *víc* ztěžována. Přesto mohl domov pracovat až do roku 1941, kromě jiného proto, že dědičný princ Georg Moritz von Sachsen-Altenburg převzal roku 1935 nájem celého zařízení (kromě vlastního domova) a svým mezinárodně známým jménem instituci zaštitil.

9. června 1941 však za dramatických okolností uzavřeli národní socialisté i tento dům: časně ráno byly domy i areál obklíčeny, telefonní spojení odříznuto a spolupracovníci vyslýcháni. Děti musely být během osmi dnů poslány domů, spolupracovníky okamžitě odvezl pracovní úřad na jinou práci.

V roce 1946 mohl být Hamborn znovu otevřen, ovšem nyní už ne jako léčebně-pedagogický domov, nýbrž jako waldorfská škola v přírodě s hospodářstvím, zahradnictvím a později s domovem pro staré lidi - ve kterém dnes, v roce 1994, ještě žije vitální 95 letý Siegfried Pickert.

V roce 1931 zůstali Heinrich Hardt, jeho žena a množství spolupracovníků v Jeně ve starém ústavu Lauenstein a ve Zwätzenu s mladšími dětmi, vyžadujícími větší péči. Když musel být v roce 1932 Dům Bernhard vrácen, našel i Hardt jiné místo pro ústav v Altefeldu, někdejší státním hřeb činci poblíž hesensko-durynské hranice — s výhledem na hrad Wartburg u Eisenachu. Nemovitost si mohli nejprve pronajmout, později rovněž za výhodnou cenu koupit. Předání proběhlo již v létě 1932, takže pro čtyřicet dětí tady mohla práce pokračovat dál.

Když německé jednotky v letech 1939/40 ukořistily v Polsku a Francii cenné jezdecké koně, měli se tito koně dál chovat v Altefeldu. Heinricha Hardta proto v roce 1941 vyzvali, aby pro domov hledal náhradu, za niž chtěl wehrmacht zaplatit kupní cenu. Náhradu našel v Meklenbursku, své vlasti, přímo u nádherného jezera Seewalde. Hlavní budova rovněž krátce předtím z velké části vyhořela, avšak s velkým nasazením ji dokázali znovu vybudovat.

Snad díky tomu, že se odstěhoval z Hesenska do Meklenburska, a díky ochranné ruce wehrmachtu mohl tento ústav, který až doposud pokračoval v tradici původního spolku Lauenstein v Jeně z roku 1924, uniknout svému osudu a nebyl uzavřen. Teprve po válce připravili komunističtí mocipáni konec i této práci. - V květnu roku 1949 museli děti propustit, spolupracovníci dostali výpověď. Heinrichu Hardtovi byla stanovena povinnost jít do uranových dolů v Aue v Krušných horách. Tomuto státnímu opatření se vyhnul útekem do Západního Berlína.

Jmenujme tu ještě další iniciativu Ity Wegmanové, založení spolku Sociální pomoc pro děti vyžadující duševní péči v Berlíně v Schillerstrasse 11a, který sloužil jako sdružení na podporu ústavů Lauenstein, Dům Bernhard, Zámek Pilgramshain, Gerswalde a Zámek Mühlhausen u Stuttgartu. Dům v Berlíně, v němž měl spolek sídlo, poskytl kromě toho přístřeší léčebně-pedagogické škole s celodenní péčí, která byla založena v roce 1931 a existovala až do dobrovolného rozpuštění spolku roku 1935. Kromě toho se tam nacházelo terapeutikum a ordinace dvou lékařů. Ita Wegmanová chtěla, aby léčebně-pedagogické hnutí bylo přítomno i ve velkoměstě. Roku 1933 se tu konala i velká konference o rakovině, roku 1934 konference o výživě.

Dále se musíme zmínit ještě o dvou malých domovech. Jednak je to Waldhaus Malsch, založený roku 1931 jižně od Karlsruhe (přibližně pro patnáct až dvacet velmi slabých a postižených dětí; přechodně tam byl i Sandroe); jednak domov pro třicet až čtyřicet dětí v Bonnewitzu nedaleko Drážďan, který existoval až do rozpuštění národními socialisty v roce 1942.

Nemovitost v Bonnewitzu má nyní, v roce 1994, zase připadnout léčebně -pedagogické práci s drážďanskými dětmi.

Z prvního, pedagogického kořene vznikly v okolí Stuttgartu, rovněž již před druhou světovou válkou, léčebně-pedagogické iniciativy v návaznosti na stuttgartskou waldorfskou školu a dr. Karla Schuberta. Tady je pouze krátce popíšeme. Roku 1927 otevřel dr. Eugen Kolisko v Mohrin genu u Stuttgartu malý domov Hohe Eiche, pod vedením Johanna Marzahna, pro deset až patnáct nemocných dětí potřebujících zotavení a duševní péči. Sem přijímali na přechodnou dobu hlavně děti z waldorfské školy ve Stuttgartu. Z domova Hohe Eiche

vznikl další malý domov ve Stuttgartu Im Buchwald. Zdejší děti navštěvovaly pomocné třídy waldorfské školy. V září roku 1929 otevřeli dr. Franz Geraths a dr. Rose Erlacherovi domov v Zámku Mühlhausen am Neckar, deset kilometrů severně od Stuttgartu. V roce 1937 se tento domov přestěhoval do Eckwäldenu u Bad Bollu. A nakonec musíme informovat o léčebně-pedagogické škole s celodenní péčí ve Vratislavi, kterou zřídila v roce 1934 Margaretě Bessertová v rámci tamější waldorfské školy jako pomocnou třídu. I tato třída se změnila v samostatnou školu pro děti vyžadující duševní péči. Vyučovalo se tu až sto dětí. Škola nepřestala existovat ani po uzavření waldorfské školy ve Vratislavi a mohla pokračovat v práci až do začátku operace Pevnost Vratislav 20. ledna 1945.

Také v zahraničí byly již před rokem 1945 zřizovány léčebně-pedagogické domovy a denní stacionáře (centra s celodenní péčí) - ve Švýcarsku, ve Francii, Holandsku, Anglii, na Islandu, ve Švédsku a Finsku. Všechny byly v úzkém spojení s Itou Wegmanovou.

Růst tohoto léčebně-pedagogického hnutí, které se rozšířilo po Evropě, byl umožněn nadšením těch, kteří spojili svůj život s tímto proudem pro nový a velký cíl lidstva. K objasnění toho, co to konkrétně znamenalo, připomeňme, že v této době bylo pro vychovatelky běžné bydlet v dětských pokojích s dětmi a - možná za nějakým paravánem - i spát. V důsledku toho vznikala neobyčejně úzký kontakt mezi nimi a dětmi. Slýchaly — přinejmenším nevědomky - v noci dech svých svěřenců a spoluprožívaly s nimi každý záchvat křečí. Ale i obráceně slyšely děti, když se někdy v noci probudily, pravidelný dech svých pečovatelek a mohly uklidněny znovu usnout.

Všem těmto lidem ochotným pomáhat děkujeme za jejich každodenní obětavost, která se stala základem anthroposofické léčebné pedagogiky.